

EOD: Elektronikus könyvek igény szerint – egy európai együttműködésen alapuló digitalizálási szolgáltatás

A nyomtatás feltalálását követő évszázadokban becslések szerint megközelítőleg 25 millió mű látott napvilágot. Nem nehéz megjósolni, hogy idővel mindezeket digitalizálják majd, és a nagyközönség számára online hozzáférhetővé teszik. Az idő nem elhanyagolható tényező, hiszen ha napon-ta több ezer címet is digitalizálnak, a folyamat akkor is évtizedekig tarthat, és kérdés, mihez kezdjen addig a kutató, aki egy olyan régi kiadású könyvhöz szeretne hozzájutni, amely valamiképpen kimaradt a jelenleg futó tömeges digitalizálási projektek mindegyikéből. Éppen ez, ti. az 1500 és 1900 között megjelent könyvek beszerzésének bonyolult, nehézkes volta hívta életre 2006-ban az EU-s keretek között megvalósuló „Digitalizálás igény szerint” elnevezésű projektet. A 13 könyvtár – köztük az OSZK – együttműködésével, az Innsbruckban található *Tiroli Egyetemi és Tartományi Könyvtár* irányításával útjára induló program folytatása 2008. július 1-jétől az EOD-szolgáltatás (Elektronikus könyvek igény szerint¹). Magyarországról a projekt résztvevője még az *Akadémiai Könyvtár*, ahol 2009 őszén indul az e-könyvek előállítására „saját anyagból”. Egyes könyvtárak reprográfiai osztályai már azelőtt is végeztek hasonló tevékenységet, ugyanakkor az EOD kifejezett előnye, hogy egy nemzetközi könyvtári hálózaton keresztül, az elektronikus könyvek megrendelésének és célba juttatásának standardizálása révén valósul meg. Ezzel egyfelől tehermentesítik az egyes könyvtárak munkatársait, másrészt megbízható rendelési rendszert használnak, ezúton garantálva az állandó minőséget. A szolgáltatás a könyvtárak WebOpacjában is megjelenik az egyéb szolgáltatások (pl. könyvtárközi kölcsönzés) mellett.

A technikai háttérrel egy központi webalapú adatbázis, a *Rendelési Adatvezérlő (Order Data Manager)* szolgáltatja. A rendeléseket itt gyűjtik és dolgozzák fel. Az egyes könyvtárak érintett munkatársaihoz e-mailben jut el a rendelés. A digitalizálási folyamat lezárultával a képfájlok a központi EOD-

szerverre kerülnek feltöltésre egy FTP protokollon keresztül, ezután következik a további feldolgozás. Az ún. *Digitális Objektum Generátor* webszolgáltatás optikai karakterfelismeréssel létrehoz egy szöveges állományt. Legvégül egy PDF állományt kapunk, amely a teljes szöveg mellett egy borítót is tartalmaz, valamint az EOD-szolgáltatás ismertetését. Ezután az ügyfél egy adott webhelyen rendezheti a fizetést (pl. hitelkártyával), illetve letöltheti az igényelt e-könyvet.

Az ár kiszámítását a könyvet szolgáltató könyvtár végzi általában két összetevő, az alapár és az oldalszám alapján megállapított digitalizálási költség összeadásával. Miután az ún. mesterfájlok a könyvtárnál maradnak, s a digitalizált művek a későbbiekben ingyen hozzáférhetővé válnak a széles publikum számára, az igénylőnek a digitalizálás összköltségei helyett csupán az EOD-szolgáltatás járulékos költségeit kell megtérítenie.

Az elvárásoknak megfelelően azok a nagyobb könyvtárak, amelyeknek a teljes régi állománya megtalálható az online katalógusukban, egy munkanapon átlagban egy rendelést dolgoznak fel. A tervek szerint 2008-ban mintegy 1500 rendelést dolgoznak fel, és kb. ugyanennyi e-könyvet szolgáltatnak.² Könyvenként átlagosan 50 euróval kalkulálva tehát a részt vevő könyvtárak összesen 75 000 eurós forgalommal számolhatnak. Hogy egy könyvtár mennyire válik e-könyv-szolgáltatóvá, több tényező függvénye: a régi állomány feldolgozottságának mértéke mellett fontos, hogy a katalógus rekordjait indexelik-e a Google-hoz hasonló keresőmotorok, mivel ez esetben nem korlátozódik a könyvtár olvasóira az elektronikus könyvet igény-

¹ A szolgáltatásról l. bővebben: Szalóki G.: Az E-könyvek igény szerint (EOD) szolgáltatás használói szemmel. = TMT, 55. köt. 10. sz. 2008. p. 461–469. (A ref.)

² A cikk alapja egy a 74. IFLA konferencián, 2008 augusztusában elhangzott előadás (A ref.)

lők köre. Mindent összevetve megállapítható, hogy az EOD-kezdeményezés jelentős lépést jelent egy a felhasználói szükségletekre összpontosító európai digitális könyvtár létrehozása felé.

Készítettek egy telefonos elégedettségvizsgálatot, amelyből kiderült, hogy a szolgáltatást igénybe vevők nagy többsége, mintegy 90 százaléka pozitívan értékeli az EOD-ot, amelynek – mint kiderült – egyik fő erénye, hogy hozzáférhetővé tesz nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető dokumentumokat.

Ami az árat illeti, egy-egy könyv digitalizálása átlagosan 50 euróba kerül. Tanulságos, hogy míg a felmérésbe bevont ügyfelek 30 százaléka „nagyon magasnak” értékelte a szolgáltatás árát, addig a megkérdezettek 95 százalékától az ár/teljesítmény arány „nagyon jó” vagy „jó” értékelést kapott. Ebből kitűnik, hogy jóllehet reálisan ítélik meg egy könyv digitalizálásának költségeit, alacsonyabb árakat is el tudnának képzelni.

A felmérésből az is kiderül, hogy az ügyfelek 60 százaléka kutatás céljából rendelt elektronikus könyvet, 16 százalékuk gyűjtő vagy valamilyen speciális érdeklődési kört képvisel (pl. amatőr történész). Semmiféle tendencia nem figyelhető meg, ami az életkor szerinti eloszlásra utalna. Ezzel szemben a megrendelők között a férfiak többen vannak, mint a nők, valamint jellemző, hogy a nagy többség saját hazája valamely könyvtárából rendel e-bookot.

Tanulságos az az EOD-könyvtárak között készült felmérés is, amely kimutatta, hogy a szolgáltatásnyújtással járó munka mintegy felét az adminisztratív jellegű tevékenységek teszik ki.

A projekthez kapcsolódó piackutatás feltárta, hogy mely jellemzők nyomnak a latban a szolgáltatás igénybevételét illetően.

Ami az ártényezőt illeti, kiderült, hogy a 20 eurós ár még pozitív érvként hat, amikor valaki a szolgáltatás igénybevételét mérlegeli, az 50 eurós ár megítélése már egyértelműen negatív. A szállítás időtartamáról szólva a három nap pozitív, a három hét már erősen negatív értékelést kapott. Mindebből kitűnik, hogy a költségek egy részének átvállalásával, például árkedvezmény nyújtásával bizonyos földrajzi régiók, témák esetén tovább növelhető az igénylők száma.

Egy további kérdés arra vonatkozott, hogy a régi kiadású könyvek beszerzésekor mely formátumot

részesítik előnyben: a felsoroltak között a teljes szöveges keresési lehetőséggel rendelkező PDF állomány vitte el a pálmát, valamint ugyanilyen vonzerővel bírt az eredeti könyv birtoklásának a lehetősége. Tanulságos lehet a könyvtárak számára, hogy az olvasóteremben való könyvhasználat bizonyult a legkevésbé attraktív lehetőségnek. Hasonlóképpen nem túlzottan vonzó a PDF letöltés lehetőségét nem nyújtó online adatbázisok vagy a nem kereshető képfájlok. Ebből az látszik, hogy az antikváriumok komoly konkurenciát jelenthetnek a könyvtárak számára. A másik tanulság az lehet, hogy a hagyományos szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak egyre kevésbé lesznek képesek magukhoz csalogatni az olvasókat, akik előbb fogják megrendelni digitális formában, vagy antikváriumban megvásárolni az általuk keresett könyvet.

2008. július 1-eje óta az EOD-hálózat a saját lábán kénytelen megállni. Idővel, ahogy egyre több könyvtár kapcsolódik a hálózathoz, valóra válhat a megálmodott cél: bármely olyan könyv, amely Európában 1500 és 1900 között látott napvilágot, néhány nap leforgása alatt elkerülhet a megrendelőhöz e-könyv formájában. A projekt koordinátora továbbra is a Tiroli Egyetemi és Tartományi Könyvtár, amely felel a központi adatbázis működtetéséért, bővítéséért. A részt vevő könyvtárak éves díjat fizetnek mindezek fejében, valamint megtérítik az elektronikus könyvek szolgáltatása kapcsán felmerülő költségeket. Kalkulációk alapján feltételezhető, hogy a rendszer kb. 50–60 részt vevő könyvtár esetén válik teljességgel önfenntartóvá.

Az EOD-hálózathoz való csatlakozás mellett nem egy érv szól. Egyfelől egy korszerű könyvtárnak érdemes a szolgáltatásait ilyen irányban bővíteni. Ezt erősítik meg az eddigi visszajelzések is. Másrészt a szolgáltatás költségei alacsonyak, mivel jól szervezett, központilag vezérelt munkafolyamatról van szó. Harmadrészt a szolgáltatott e-könyvek nem esnek szerzői jogi védelem alá, ezért az intézmény integrálhatja őket saját digitális könyvtárába, és ingyenes hozzáférést tehet lehetővé a nagyközönség számára. A hálózathoz való csatlakozással a könyvtárnak lehetősége nyílik arra, hogy részt vegyen egy számára minden szempontból jövedelmező nemzetközi együttműködésben: tapasztalatot cseréljen, újabb uniós pénzek lehívásával tökéletesítse, fejlessze szolgáltatásait.

Minden jel arra utal, hogy az EOD szolgáltatásaira komoly kereslet mutatkozik, főleg a tudósok és kutatók körében. További lépések sürgősen szükségesek azonban, ha azt szeretnénk, hogy minél többen

szerezzenek tudomást erről a lehetőségről. Az egyik kínálkozó megoldás az EOD-szolgáltatás integrálása a különböző nemzetközi közös katalógusokba (WorldCat, TEL), illetve egy közös EOD-kereső létrehozása. Ez utóbbi kifejlesztése jelenleg már folyik. Jó esetben a részt vevő könyvtárak elektronikus katalógusainak érintett rekordjai alapján létrejövő indexet a Google keresőmotorja ugyancsak indexeli, így a ritka könyvek után kutakodó a Google-on keresztül is eljut majd az EOD-szolgáltatáshoz. Idővel, az újabb technológiák és igények megjelenésével a teljes szöveges keresést kínáló PDF állományokat jobb minőségű szöveges állományok válthatják fel, nem beszélve a „Nyomtatás igény szerint” új szolgáltatásáról. Mindezek a már meglévő, eredeti fájlok alapján készülnek majd el központilag: nincs szükség tehát a részt vevő könyvtárak részéről további energia-ráfordításra.

A „Nyomtatás igény szerint” szolgáltatás tesztelése jelenleg folyik. Az e-könyv mellé igényelt nyomtatott könyv elkészítéséhez szükséges képfájlokat, metaadatokat, illetve ISBN-számot az EOD központilag szolgáltatja s juttatja el az *Amazon* egyik leányvállalatához, a *Booksurge*-höz, amely végül a könyvet kinyomtatja s elküldi az igénylőnek. Ez-

után a könyv adatai megtalálhatók az Amazonon, és igény szerint lehetőség van az újbóli kinyomtatásra.

Mind a tudósok, mind a technológiai fejlődéssel lépést tartó olvasók részéről igény mutatkozik a minőségi, vagyis egyfelől filológiai, történettudományi kutatásoknak alávethető, másfelől e-book olvasó segítségével útközben is olvasható e-könyvekre. Ami az utóbbit illeti, a szabványok sokfélesége (TEL, docBook, MobiPocket) jelent gondot. További megoldást igénylő probléma, hogy hogyan lehetséges hozzáférést nyújtani az e-könyvekhez a vakok és gyengén látók számára, főleg hogy számos uniós országban a szerzői jogi egyezmény értelmében ők jogosultak ingyen hozzáférni bármely könyvtári könyvhöz. Ebből kifolyólag az EOD-nak szándékában áll kiszélesíteni szolgáltatási körét egy „Hozzáférés igény szerint” szolgáltatással.

/MÜHLBERGER, Günter – GSTREIN, Silvia: eBooks on Demand (EOD): a European digitization service. = IFLA Journal, 35. köt. 1. sz. 2009. p. 35–43./

(Dancs Szabolcs)